

М'ЯСНА ПРОМИСЛОВІСТЬ У ВИРІШЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено стан та особливості розвитку м'ясної промисловості України, тенденції розвитку ринку м'яса та м'ясопродуктів, рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів за квінтільним розподілом доходів населення

Постановка проблеми. Швидкі зміни економічної ситуації в Україні, що пов'язані з продовольчою та фінансовою глобальними кризами вимагають посилення уваги до харчової промисловості, яка є однією із стратегічно значущих галузей економіки. Харчова промисловість відіграє провідну роль в забезпеченні продовольчої безпеки України та задоволенні потреб населення в продуктах харчування. Особливої уваги потребує м'ясна промисловість, головним завданням якої є забезпечення населення різноманітними м'ясними продуктами – важливими білковими біологічно повноцінними продуктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями різних аспектів розвитку вітчизняної м'ясної промисловості займаються багато вчених. Питання щодо підвищення конкурентоспроможності сировинної бази, зокрема тваринництва, досліджені в роботах П.С. Березівського, В.І. Бойка, О.В. Мазуренка, В.Я. Месель-Веселяка, М.К. Пархомця, П.Р. Пуцентейла, П.Т. Саблука та ін. Теоретичні та практичні проблеми конкурентоспроможності підприємств м'ясної промисловості досліджуються такими вченими, як О.І. Драган, П.О. Заремба, В.І. Ємцев, Ю.П. Подухович, В.І. Попов, О.О. Рудич та ін. Проте зазначені питання розвитку м'ясної

промисловості потребують подальшого дослідження з позиції вирішення продовольчої безпеки.

Метою статті є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку м'ясної промисловості України з позиції забезпечення населення м'ясопродуктами на рівні фізіологічних норм споживання.

М'ясна промисловість України має значні потужності і налічує понад 3,5 тисяч підприємств: 110 м'ясокомбінатів, 20 птахокомбінатів, 15 м'ясопереробних заводів і ковбасних фабрик, а решта – значна кількість цехів малої потужності [1]. У залежності від потужності діючих вітчизняних підприємств м'ясної промисловості ринок м'яса та м'ясопродуктів поділений таким чином, що великі підприємства з обсягами виробництва понад 50 тонн на добу формують майже половину обсягу пропозиції на даному ринку (рис. 1).

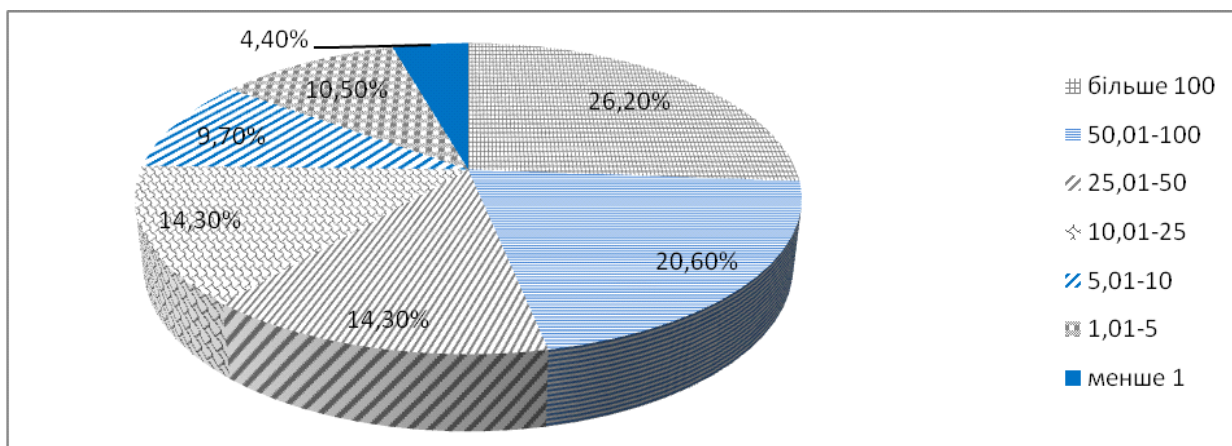

Рис. 1. Структура ринку м'яса та м'ясопродуктів в залежності від потужності добового обсягу виробництва підприємств м'ясної промисловості у 2011 році, т*

*тут і далі розрахунок автора на основі [2]

Вказані підприємства мають не тільки розвинену систему збуту й логістики, але й свої власні сировинні бази. Більшість з цих підприємств відносяться до сектору птахівництва й перша п'ятірка рейтингу складається винятково з підприємств, що займаються переробкою м'яса птиці. Слід зазначити, що частка великих підприємств м'ясної промисловості, виробнича

потужність яких понад 100 тонн на добу, становить менш одного відсотка серед діючих підприємств.

Проведений аналіз наукових праць свідчить, що нині українські підприємства не орієнтуються на вітчизняного виробника м'ясної сировини. Відносини між виробниками м'ясної сировини та переробними підприємствами м'ясної промисловості характеризується розбалансованістю у формуванні взаємовигідної ціни і як результат – незабезпеченість м'ясопереробних підприємств сировиною вітчизняного виробництва в достатній кількості [3, 4]. Саме тому український ринок м'яса та м'ясопродуктів залежить від імпорту даної продукції, яка не завжди відповідає вимогам якості та безпеки. Вітчизняне виробництво м'яса та м'ясопродуктів а також їх імпорт наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка імпорту та власного виробництва м'яса та м'ясопродуктів в Україні*

Показник	Рік							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Виробництво, тис. т	1663	1597	1723	1912	1906	1917	2059	2144
Імпорт, тис. т	38	325	269	245	550	439	378	244
Співвідношення імпорту до власного виробництва, %	2,3	20,4	15,6	12,8	28,9	22,9	18,4	11,4

Аналіз даних табл. 1 показує, що існують певні періоди зі значною імпортозалежністю країни (співвідношення імпорту до власного виробництва становить більш 20 %). Так, 2005 р. пов'язаний з вимушеним забоєм тварин у 2004 році, що був зумовлений сильною посухою та недостатньою кількістю кормів, а 2008 та 2009 роки пов'язані з глобальною фінансовою кризою. Зміни у виробництві м'яса та м'ясопродуктів протягом аналізованого періоду відбувалися не лише кількісно, але й якісно.

М'ясо є висококонцентрованою складовою раціону харчування, цінність якої визначається білковим компонентом, а яловичина за своїми смаковими властивостями та вмістом поживних речовин переважає всі інші види білків. Аналіз структури реалізованої продукції тваринництва і

птахівництва у 2000 році показав, що на основний «стратегічний» ресурс – яловичину, припадало майже половина обсягу виробництва (45 %), а в 2011 році її частка скоротилася до 18,6 %, водночас виробництво м'яса птиці, навпаки, збільшилось майже у 4 рази [2].

В останні роки відбувається поступова зміна в структурі виробництва м'ясопереробної галузі м'ясної промисловості у напрямі нарощування виробництва готових видів продукції (насамперед ковбасних виробів) та напівфабрикатів (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво м'яса и м'ясопродуктів на одну особу в Україні в динаміці, кг*

Показник	Рік								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Яловичина і телятина, свіжі (парні), охолоджені, морожені	5,6	4,4	4,1	4,2	4,7	3,7	2,8	2,4	1,7
у % до попереднього року		78,6	93,2	102,4	111,9	78,7	75,7	85,7	70,8
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, морожена	2,1	1,9	2,1	3,3	4,4	3,7	2,9	3,8	4,6
у % до попереднього року		90,5	110,5	157,1	133,3	84,1	78,4	131,0	121,1
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці свіжі чи охолоджені морожені	3,5	5,0	7,0	8,9	11,8	14,2	16,1	17,1	18,0
у % до попереднього року		142,9	140,0	127,1	132,6	120,3	113,4	106,2	105,3
Вироби ковбасні	5,7	7,0	6,6	6,4	7,1	7,3	5,9	6,1	6,3
у % до попереднього року		122,8	94,3	97,0	110,9	102,8	80,8	103,4	103,3
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці)	1,5	4,6	3,0	3,2	3,8	2,0	1,6	2,1	2,4
у % до попереднього року		306,7	65,2	106,7	118,8	52,6	80,0	131,3	114,3

Необхідно відмітити той факт, що за останні роки виробництво ковбасних виробів на одну особу майже однакове, як разом взяте виробництво м'яса яловичини і свинини. Таке становище викликане сучасними ринковими тенденціями, викликаними зміною стандартів споживання значною частиною населення та скороченням часу на приготування їжі.

Нестабільна ситуація у виробництві та імпорті м'яса протягом 2000–2011 рр., зміна структури, кількості та якості м'ясної сировини (в імпорті – здебільшого м'ясні каркаси) позначилися на динаміці виробництва ковбасних виробів (табл. 3). В Україні виробництво ковбасних виробів поділяють на декілька основних груп: ковбаси варені, сосиски, сардельки; напівкопчені ковбаси; ковбаси варенокопчені, сиров'ялені, сирокопчені; ковбаси ліверні; копчення та інші м'ясні делікатеси (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка виробництва ковбасних виробів в Україні за видами продукції*

Показник	Рік									
	1990	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього ковбасних виробів, тис. т	900	271	332	309	301	330,3	335	272	281	290
у % до 1990 р.	-	30,1	36,9	34,3	33,4	36,7	37,2	30,2	31,2	32,2
у % до попереднього року	-	129,7	122,5	93,1	97,4	109,7	101,4	81,2	103,3	103,2
в т.ч.										
Варена ковбаса, сосиски, сардельки, тис. т	534	179	235	205	191	210	215	178	183	189
у % до 1990 р.	-	33,5	44	38,4	35,8	39,3	40,3	33,3	34,3	35,4
у % до попереднього року	-	134,6	131,3	87,2	93,2	109,9	102,4	82,8	102,8	103,3
Напівкопчена ковбаса, тис. т	182	44	49,5	52,5	55,6	56,5	59,8	49,8	51,3	52,6
у % до 1990 р.		24,2	27,2	28,8	30,5	31	32,9	27,4	28,2	28,9
у % до попереднього року	-	137,5	112,5	106,1	105,9	101,6	105,8	83,3	103	102,5
Варенокопчені, сиров'ялені, сирокопчені, включаючи «салямі», тис. т	н.д.	23,9	23,6	26,9	33	40,3	35,9	27,3	28,4	30,1
у % до попереднього року	-	663,9	98,7	114	122,7	122,1	89,1	76	104	106
Ковбаса ліверна, тис. т	н.д.	6,4	8,3	9,3	6,7	8,1	7,5	5,6	5,5	6
у % до попереднього року	-	-	129,7	112	72	120,8	92,6	74,7	98,2	109,1

Інші, тис. т	184	17,7	15,6	15,3	14,7	15,4	16,8	11,3	12,8	12,3
у % до 1990 р.	-	9,6	8,5	8,3	8	8,3	9,1	6,1	7	6,7
у % до попереднього року	-	40,2	88,1	98,1	96,1	104,7	109,1	67,3	113,3	96,1

Аналізований проміжок часу (табл. 3) можна поділити на декілька періодів:

- період 1990-2000рр. – спад у виробництві ковбасних виробів, який обумовлений трансформаційними змінами економіки країни;

- період 2001-2008рр. – позитивна динаміка виробництва практично всіх видів ковбасних виробів (зростання майже у 2 рази) за винятком 2006 років, де спад був обумовлений обмеженням експорту;

- період 2009-2011рр. – різкий спад виробництва та поживлення виробництва всіх видів ковбасних виробів, що спровоковано дією міжнародної фінансової кризи та кризовими явищами на світовому ринку продовольства.

В структурі виробництва ковбас протягом аналізовано періоду головне місце посідають ковбаси варені, сосиски та сардельки.

Важливою складовою господарської діяльності вітчизняних м'ясопереробних підприємств, яка впливає на обсяг виробництва м'ясопродуктів є експорт, розвиток якого наведений у табл. 4.

Таблиця 4.

Динаміка експорту м'яса и м'ясопродуктів з України*

Показник	Рік								
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
М'ясо субпродукти, тис. т	151,3	87,2	64,1	12,4	39,7	25,4	37,9	46,5	80,5
у % до попереднього року		52,98	73,51	19,34	320,16	63,98	149,21	122,69	173,12
Сосиски, ковбаси та аналогічні	1,4	1,1	0,6	0,15	0,16	0,17	0,15	0,23	0,68

вироби з м'яса, тис. т.									
у % до попереднього року		110	54,55	25	106,67	106,25	88,24	153,33	295,65
Готові чи консервовані продукти з м'яса, тис. т.	7,6	14	12,2	7,8	2,6	0,98	0,53	0,68	1,1
у % до попереднього року		144,33	87,14	63,93	33,33	37,69	54,08	128,3	161,76
Всього, тис. т	160,2	102,3	76,8	64,69	42,46	26,55	38,58	47,41	82,28
у % до попереднього року		58,36	75,07	84,24	65,63	62,53	145,31	122,89	173,55

Слід зазначити, що корінний перелом у зовнішній торгівлі м'ясом та м'ясопродуктами стався в 2006 році. Протягом року діяла заборона на експорт української м'ясо-молочної продукції до Росії, після скасування якої відновити обсяги поставок так і не вдалося. Основу українського експорту м'яса та м'ясопродуктів традиційно до 2009 року складала яловичина морожена (у 2011р. 9 тис. т.), а основні імпортери – Росія (76%) та Казахстан (18%) [5].

У 2010 році почався експорт м'яса свинини, більше 90% якого імпортує Росія, а в 2011р. експорт відбувся до Молдови та Гонконгу. Значні темпи набирає експорт м'яса птиці, так 2007– 2010 роки обсяги експортованої продукції практично щорічно подвоювались, а у 2011 році експорт м'яса птиці збільшився на 53% порівняно з 2010 роком і склав майже 70% у структурі м'ясного експорту України. Експорт даного виду м'яса здійснюється до країн СНД, Грузії, Вірменії, а також до країн Південно-Східної Азії (В'єтнам, Гонконг).

Стосовно експорту ковбасних виробів: до 2005 року обсяги були відносно високими, але з моменту введення заборони (2006 р.) різко скоротилися й почали відновлюватися тільки у 2011 році. Більше 95% загального обсягу експорту ковбасних виробів постачається до Росії (більше 50%) та Молдови [5].

Обсяг пропозиції м'яса та м'ясопродуктів на вітчизняному продовольчому ринку залежить не тільки від організаційних факторів виробництва і можливостей сировинної бази, а й від обсягу попиту на дану

продовольчу групу, тобто від бажання та платоспроможності вітчизняного споживача. Оскільки бажання споживача відносно будь-якого товару мають суб'єктивний характер, то платоспроможність залежить, насамперед, від ціни товару та доходу споживача. Саме тому постає питання щодо визначення впливу цінового фактора на зміну обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів. Для вирішення цього питання нами досліджено динаміка темпів приросту обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів та темпів інфляції на ринку споживчих товарів, зокрема м'яса та м'ясопродуктів (табл. 5).

Таблиця 5.

Динаміка основних показників, що характеризують стан ринку м'яса та м'ясопродуктів України (%, грудень до грудня попереднього року)*

Показник	Рік										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Індекс споживчих цін	129,7	83,1	111,0	148,6	115,8	91,7	119,0	122,3	112,3	109,1	104,6
Темп приросту споживчих цін	-	-56,1	25,1	25,3	-28,3	-26,3	22,9	2,7	-8,9	-2,8	-4,1
Індекс цін на продукти харчування	107,9	97,6	111,1	115,2	110,2	103,2	123,7	124,5	110,0	110,9	100,7
Темп приросту цін на продукти харчування	-	-10,6	12,2	3,6	-4,5	-6,8	16,6	0,6	-12,3	0,8	-9,2
Індекс цін на м'ясо та м'ясопродукти	127,5	89,9	108,4	135,9	118,4	97,9	113,9	134,0	106,2	104,1	109,8
Темп приросту цін на м'ясо та м'ясопродукти	-	-41,8	17,1	20,2	-14,8	-20,9	14,0	15,0	-26,2	-2,0	5,5
Споживання м'яса та м'ясопродуктів на 1 особу (кг)	31,0	33,0	35,0	39,1	39,0	42,0	45,7	50,6	49,7	52,0	51,2
Темп приросту споживання	-	6,1	5,7	10,3	0,0	7,1	6,7	10,0	-19,0	4,6	-1,5

Якщо у 2010–2011 рр. чітко відслідковується дія закону попиту, то у 2007–2009 рр. вона відсутня. На нашу думку пряма залежність між зміною обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів і зміною індексу цін на дану товарну групу у 2007–2009 рр. пов'язана з дією ефекту доходу (табл. 5). Невизначеність щодо зворотного зв'язку між зміною обсягу споживання

м'яса та м'ясопродуктів і зміною індексу цін пов'язана ще і з тим, що в країні не досягнутий фізіологічний рівень споживання даного продукту на душу населення.

За даними експертів ринку [6, 7] близько 60-65% (63,1% у 2011р.) обсягу попиту на м'ясну продукцію сконцентровано на групі товарів середнього цінового діапазону. Наступною групою за питомою вагою є м'ясна продукція для населення з доходами нижче середнього рівня (15-20% обсягу попиту), продукція для споживачів з високими доходами забезпечує 10-15% обсягу попиту.

У аналізований проміжок часу спостерігається зростання доходів громадян, так частка населення із середньодушовим загальним доходом у місяць, нижчим прожиткового мінімуму, склала у 2000 році майже 89,8% (у грошовому вимірі), а у 2011 році – 23,5% [2]. Це позначилося у витратах на продовольчі товари, включаючи харчування поза домом, алкогольні напої та тютюнові вироби. Так відсоток витрат домогосподарств на зазначені продукти зменшився з 62,7% у 2000р. до 53,6% у 2011 році, але у розвинених країнах витрати населення на продовольчі товари складають 15–20% сімейного бюджету. Сучасною економічною наукою доведено, що перевищення частки витрат на продовольчі товари 50%-ої межі свідчить про низький життєвий рівень населення і є одним із індикаторів бідності.

Незважаючи на поступове зростання купівельної спроможності, для України характерне дуже велике розшарування споживачів за рівнем доходів, що впливає на кількісний (табл. 6) та якісний обсяг споживання.

Таблиця 6

Рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів у домогосподарствах за квінтільними (20%-ми) групами за рівнем середньодушових загальних доходів у 2011 році відносно фізіологічних норм споживання*

Показник	Фізіологічна норма споживання, кг	За квінтільними (20%-ми) групами					із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового
		перша	друга	третя	четверта	п'ята	

							мінімуму
М'ясо і м'ясопродукти	80	0,48	0,66	0,77	0,86	1,04	0,47

*Розраховано автором на основі [8]

Отже, як видно з табл. 6 збільшення диференціації населення за доходами обумовлює диференціацію у споживанні м'яса та м'ясопродуктів: між першою та п'ятою квінтільними групами більш ніж у 2 рази.

Існування в Україні значного розшарування споживачів за рівнем доходів впливає не тільки на кількісній (табл. 6), але і на якісний обсяг споживання. Помітна диференціація доходів населення країни обумовила існування двох сегментів на ринку м'ясопродуктів. Перший сегмент – продукти високої якості та ціни, які вироблені відповідно ДСТУ і на цей сегмент припадає не більше 10% усієї виробленої м'ясної продукції. Другий сегмент – продукти невисокої якості, які вироблені відповідно ТУ і мають відносно низькі ціни. Якщо для першого сегменту можливе зростання ціни м'ясопродуктів з підвищенням якості цієї продукції, то для другого сегменту застосування такої дії не можливе.

Слід зазначити, що нині проблема якості стає головною для вітчизняних виробників м'яса та м'ясопродуктів, насамперед зі вступом до СОТ і подальшою євроінтеграцією. Більшість вітчизняних виробників м'ясопродуктів не витримують конкуренції, тому що іноземні підприємства оснащені сучаснішим обладнанням, передовою лабораторною технікою та мають беззаперечний досвід і відповідну систему стандартизації. Впровадження на вітчизняних м'ясопереробних підприємствах системи менеджменту якості підприємства за міжнародними стандартами ISO 9000 дає можливість створити відрегульований механізм попереджувальних заходів щодо появи претензій до якості виробленої продукції. Лідери м'ясної промисловості, такі як ТОВ «М'ясокомбінат Ювілейний», ЗАТ «Луганськм'ясо», ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат», ТОВ «М'ясокомбінат «Ятрань», орієнтуються на

бездоганну якість власної продукції. Вони гармонізували стандарти якості з міжнародними, отримавши сертифікат відповідності щодо системи контролю ISO 9001:2001[6]. Якості виробленої продукції вказаних м'ясопереробних підприємств сприяє той факт, що вони вже мають власну тваринницьку базу і розглядають питання щодо створення власної кормової бази.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи вище вказане необхідно відзначити те, що стратегічним завданням для України є необхідність наздогнати розвинені країни у кількості продовольчого споживання та в економічній доступності харчування. Для вирішення цієї мети стосовно м'яса та м'ясопродуктів необхідне: зростання сировинної бази, насамперед, вітчизняного тваринництва за рахунок розвитку м'ясного скотарства та збільшення засіяних площ кормових культур; запровадження енергозберігаючих технологій та технологій комплексної переробки м'ясної сировини, що забезпечить виробництво високоякісної продукції широкого асортименту з подовженим терміном зберігання; забезпечення державної підтримки у сфері організації об'єднань підприємств м'ясопереробної галузі з сільським господарством у формі кооперативів, товариств та ін.; підвищення жорсткості щодо штрафних санкцій стосовно неякісної продукції; зростання ролі держави щодо підвищення добробуту громадян та скорочення розриву у диференціації доходів населення.

Використані джерела

1. Спеціалізація і поєднання галузей сільськогосподарських підприємств/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-123/doc-204/>
2. Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
3. Попов В.І. Тенденции развития мясной отрасли: мнение эксперта /В.І. Попов // Мир Продуктов. – 2009. – 10 (59) – С. 13 – 15.

4. Логоша Р.В. Стан та тенденції розвитку підприємств м'ясопереробної галузі України / Р.В. Логоша. // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки –2012 –№3 (69) – С.125-129.

5. Святкивская Елизавета Экспорт украинской продукции: мифы и реальность/ / Мясной бизнес. – 2012. – №11(117) – Режим доступа: <http://www.meatbusiness.ua/article.php?p=818&j=2>

6. Дичаковська В. М'ясна стагнація – Режим доступа: <http://www.agrotimes.net/myasna-stagnacya.html>

7. На рынке колбасных изделий нет лидера [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.dsnews.ua/art7172.html

8. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2011 році [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://ukrstat.gov.ua>

Кундеева Галина Алексеена,

к.э.н., доцент кафедры экономической теории,

Национальный университет пищевых технологий

МЯСНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РЕШЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Исследовано состояние и особенности развития мясной промышленности Украины, тенденции развития рынка мяса и мясопродуктов, уровень потребления мяса и мясопродуктов в соответствии с квинтильным распределением доходов населения

G. Kundieieva

an associate professor is a department of economic theory,

National university of food technologies

MEAT TO INDUSTRY IN DECISION OF FOOD SAFETY

The state and features of development of meat industry of Ukraine, progress of market of meat trend, level of consumption of meat, are investigational in accordance with kvintil allocation of profits of population

АНКЕТА ДЛЯ АВТОРА

Прізвище, ім'я та по батькові	Кундєєва Галина Олексіївна
Наукова ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад	<i>канд. екон. наук, доцент, докторант Національний університет харчових технологій</i>
Поштова адреса (Поштовий індекс!!!)	02140 Київ, пр. Бажана 28а, кв 124
E-mail	g_a_k@ukr.net
Телефон	067 295 95 57
Назва статті	М'ясна промисловість у вирішенні продовольчої безпеки